

PAPER DETAILS

TITLE: 2008 KÜRESEL FINANSAL KRİZİNİN TÜRKİYE DİS TICARETİNE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME

AUTHORS: Hakan Ates, Ali Sen

PAGES: 1-25

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3864159>

2008 Küresel Finansal Krizinin Türkiye Dış Ticaretine Etkileri Üzerine Bir İnceleme***A Review on The Effects of The 2008 Global Financial Crisis on Turkey's Foreign Trade**Hakan ATEŞ^a, Ali ŞEN^b^a Araştırmacı, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, atessshakan@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-0232-9227

^b Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ali.sen@inonu.edu.tr,

ORCID: 0000-0001-9456-2220

DOI: 10.30711/utead.1468795

MAKALE BİLGİSİMakale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 18 Nisan 2024

Düzeltilme Tarihi: 10 Temmuz 2024

Kabul Tarihi: 10 Temmuz 2024

Anahtar Kelimeler:

Küresel Kriz,

2008 Krizi,

Türkiye Dış Ticareti

ÖZ

Ekonomik krizler ülke ekonomilerini derinden etkilemektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok gelişmiş ülke küresel ekonomik krizden farklı derecelerde etkilenmişlerdir. Bu çalışmanın amacı 2008 küresel ekonomik krizinin Türkiye dış ticareti üzerindeki etkisini incelemektir. TUIK dış ticaret verileri ile yapılan bu inceleme, 2008 krizinin öncesi ve sonrasını içine alan 2005-2015 dönemini kapsamaktadır. Bu çalışma ile krizin Türkiye'nin ihracat ve ithalatının sektörler, ürün fasılları, coğrafi bölgeler ve önde gelen dış ticaret partnerleri ile olan ilişkileri üzerinde nasıl bir etki bıraktığı araştırılmıştır. Krizin etkisi 2009 yılında bütün inceleme kriterleri bakımından olumsuz; izleyen yıllarda ise genelde olumlu bir toparlanma süreci gözlemlenmekle beraber, zaman zaman inişli çıkışlı sonuçlarla da karşılaşmıştır.

JEL Sınıflandırması: F14, F62, G01.**ARTICLE INFO**Article History:

Received April, 18, 2024

Received in revised form July, 10, 2024

Accepted July, 10, 2024

Keywords:

Global Crises,

2008 Crisis,

Turkish Foreign Trade

ABSTRACT

Economic crises deeply affect country economies. Many developed countries, including Turkey, were affected by the global economic crisis to different degrees. The aim of this study is to examine the impact of the 2008 global economic crisis on Turkey's foreign trade. This review, conducted with TUIK foreign trade data, covers the period 2005-2015, including before and after the 2008 crisis. This study investigates the impact of the crisis on Turkey's export and import sectors, product sections, geographical regions and relations with leading foreign trade partners. The impact of the crisis was negative in terms of all review criteria in 2009; although a generally positive recovery process was observed in the following years, ups and downs were also encountered from time to time.

JEL Classifications: F14, F62, G01.**1. GİRİŞ**

Krizler ülke ekonomilerinde makro ekonomik dengede sapmalara sebep olur. Kriz, finans, sermaye ve işgücü, dış ticaret gibi birçok kanalı etkilemekte ve "bulaşıcılık" etkisi ile diğer ülkelere sirayet etmektedir. 2008 küresel ekonomik krizi bu durumun tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Bu kriz, Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayıp dünya genelinde birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yayılmıştır. Bu durumun önde etkenlerinin başında, ABD'nin gelişmiş bir ülke olmasında ve dünya geneli ile güçlü ekonomik bağlantılar kurmasında yatmaktadır.

Küreselleşmenin hızlanmaya başladığı süreçte ülkeler dış ticarete daha fazla önem vermeye başlamıştır. Türkiye

1980 sonrasında izlediği liberalizasyon politikaları ile dahil olduğu küreselleşme sürecinde dünya genelinde yaşanan krizlere karşı daha duyarlı hale gelmiştir. 2008 küresel ekonomik krizinin etkileri dünya geneline yayılarak ülkelerin makroekonomik göstergeleri üzerinde etkileri olmuştur. Bunlardan birisi de dış ticarettir. Dolayısıyla 2008 küresel ekonomik krizinin Türkiye dış ticaretine etkisinin incelenmesi bu açıdan önem arz etmektedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Girişi izleyen ikinci bölümde ekonomik kriz süreçleri ve küresel deneyimler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, 2008 küresel ekonomik krizinin Türkiye dış ticareti üzerindeki etkisi çok boyutlu olarak incelenmiştir. Son bölümde ise, sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

* "Bu makale, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında, 2023 yılında, Prof. Dr. Ali Şen danışmanlığında tamamlanan "Küresel Ekonomik Krizler ve Dış Ticaret: 2008 Krizi Sonrasında Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Gelişmeler " başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir."

2. EKONOMİK KRİZ VE KÜRESEL DENEYİMLER

Ekonomik krizler, hane halkı, firmalar ve devlet faaliyetlerinde beklenmeyen ve ani değişimleri doğurmaktadır. Ekonomik krizlerin sonunda insanların yaşam standartlarında bir düşme ve yoksullukta bir artış görülmektedir.

2.1. Ekonomik Kriz Kavramı

Ekonomik krizler, mikro ölçekte firmaları ve makro ölçekte ülkeleri etkileyen bir kavramdır. Krizler ülke, kurum ve kişileri kayda değer biçimde etkileyen olayları anlamak için araştırmalara konu olmaktadır.

Krizler iktisadi göstergelerde derin etkiler oluşturmaktadır. Bu etkiler birkaç aktörden meydana gelebilmektedir. Ve krizin etkileri sadece ekonomik bozulmalar ile sınırlı kalmayıp toplumsal, sosyal ve siyasal dönüşümler de yaratmaktadır. Bu etkilerinden dolayı krizlerin ele alınması ve neden meydana geldiğinin incelenmesi gereklilik kazanmaktadır.

2.2. Ekonomik Kriz Çeşitleri

Ekonomik krizler, finansal krizler ve reel krizler olmak üzere iki şekilde meydana gelmektedir. Reel krizler hizmet, mal ve emek piyasalarında önemli ölçüde bozulmalar şeklinde yaşanmaktadır. Bu bozulmalar sonucunda istihdam düzeyinde ve üretim seviyesinde azalışlar olmaktadır (Kibritçioglu, 2001:1).

Reel krizler, kendi içinde enflasyon krizi, durgunluk krizi ve işsizlik krizi olarak üçe ayrılmaktadır. Eğer fiyatlar genel seviyesi normal trendinin üzerinde artıyorsa enflasyon krizi yaşanıyor demektir. Durgunluk krizi, üretimde ve satışlarda düşüş olarak gerçekleşir. Bu süreç uzun bir zaman etkisini koruyabilir. İşsizlik krizi ise, işgücü piyasalarında ortaya çıkmaktadır. İşsizlik oranının artması sonucunda oluşmaktadır. (Özkan, 2000:2).

Finansal krizler, genel olarak finans piyasasındaki şiddetli dalgalanmaların sonucunda oluşmaktadır. Mishkin'e göre finansal kriz, "Bir finansal kriz, mali piyasalarda ters seçim ve ahlaki tehlike sorunlarının çok daha kötü hale geldiği, dolayısıyla mali piyasaların etkin bir şekilde kanallize edilemediği, doğrusal olmayan bir bozulmadır" şeklinde tanımlanmıştır (Mishkin, 1996:39). Finansal krizin oluşma sebebi, asimetrik bilgi olan "ahlaki tehlike" ve "ters seçim" sorunlarının artması sonucunda fonların kullanım etkisinin azalması ile ortaya çıkan bozulmalar olarak gösterilmektedir (Mishkin, 1996:32).

Finansal krizler, para krizi, bankacılık krizi, dış borç krizi ve sistematik finansal kriz olarak dört alandan oluşmaktadır. Para krizi, yabancı paranın yerli para karşısında değer kazanması sonucunda yaşanmaktadır. Para talebi, değer kazanan yabancı paraya yönelmektedir. Ülkenin ödemeler bilançosunu bozabilecek bir krizdir. Bankacılık krizi, mali sisteme karşı güvensizlik sonucunda oluşmaktadır. Tasarruf sahipleri mali sisteme güvenmeyerek paralarını çekmek istediklerinde bankalar bu işlemlere karşılık

veremezse piyasada panik oluşmaktadır (Seyidoğlu, 2001:583). Dış borç krizi, kamu ve özel kesimin borçlarından kaynaklanmaktadır. Eğer borç geri ödenmezse ve ödemek için yeni kanallar bulunamazsa kriz oluşmaktadır. Sistematik finansal kriz ise, mali piyasalarda önemli ölçüde bozulmalardan meydana gelmektedir. Ayrıca finansal krizler ekonomik, sosyal ve politik yapıların değişikliğinden de oluşmaktadır (Fernandez and Schumacer, 1997:25).

2.3. Küresel Ekonomik Krizler

Bir ülkede yaşanan kriz, diğer ülkeler ile ekonomik ilişkilerin yoğunluğu ile ilişkili olarak yayılma etkisi gösterebilmektedir. Kriz diğer ülkelere yayılır ise küresel bir boyut kazanmaktadır. Dünya geneline yayılan krizlerin ülke ekonomilerindeki etkilerini anlamak amacıyla çalışmanın bu bölümünde 1929 Dünya Bunalımı, 1974 Petrol Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizi incelenmekte ve değerlendirmeler yapılmaktadır.

2.3.1. 1929 Büyük Buhranı

1921-1929 döneminde İngiltere, Fransa ve Almanya'da önemli iktisadi gelişmeler yaşanmıştır. Bu üç ülkede savaş sonrası dönemde gelişmelere bakıldığında GSYH ve imalat sanayi üretimi büyümüştür. İngiltere'de GSYH %28 ve imalat sanayi üretimi ise %57 artarken, Fransa'da GSYH %61 ve imalat sanayi üretimi %128 oranında artış kaydetmiştir. Almanya'da ise aynı göstergeler sırasıyla %38 ve %51 oranında yükselmiştir (Aiginger, 2009: 5-11).

Bu dönemde ABD ekonomisi yüksek büyüme oranları kaydetmiştir. Mesela, Otomobil sanayi gelişerek, üretiminde %33'lük bir artış gözlenmiştir. Ayrıca, elektrik, petrol, demir ve çelik ürünleri sanayileri de önemli gelişmeler göstermiştir. Bu gelişmelerin olumlu bir sonucu olarak işsizlik oranlarında düşüş gerçekleşmiştir. Sanayileşmiş bu ülkelerde, yaşanan olumlu üretim eğilimleri dünya genelindeki diğer ülkelere yayılarak dünya ticaretinin gelişmesini sağlamıştır. Bu yıllar ABD'de "kükreyen yirmili yıllar" olarak adlandırılmıştır. İnsanlar kendilerini zengin hissetmeye başlamıştır.

Bu ülkelerdeki sanayi sektörlerinde yaşanan olumlu gidişat, ABD büyük sanayi şirketlerinin sermaye piyasaları ile olan yanlış ilişkileri ile bir bozulma sürecine girmiştir. Büyük ölçeklere ulaşan bir kısım ABD firmaları, değerlerinin üzerinde hisse senetleri çıkartmıştır. Bu dönemde firmalarda büyük miktarlarda stoklar oluşmaya başlamıştır. Firmalar artan borçlarını hisse senetlerinin satışı ile ödemeye çalışmıştır. Bu da ABD borsasında bir paniğin oluşmasına yol açmıştır. Bu durumların daha da yaygınlaşması ile 24 Ekim 1929'da borsa tam anlamıyla çökmüştür. Borsada 1929-1932 döneminde %90 oranında değer kaybı yaşanmıştır. 4000 civarında banka batmıştır. ABD'nin dünya ekonomisindeki önemli payı sebebiyle bu ülkede yaşanan krizin etkisi, dünya geneline yayılmıştır.

Tablo 1. Seçilmiş Ülkelerdeki GSYH Oranları (1923-1935) (%)

	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
ABD	13,2	3,1	2,3	6,5	1	1,1	6,1	-8,9	-7,7	-13,2	-2,1	7,7	7,6
Almanya	-16,9	17	11,2	2,8	10	4,4	-0,4	-1,4	-7,6	-7,5	6,3	9,1	7,5
Avusturya	-1	11,5	6,8	1,7	3,1	4,6	1,4	-2,8	-8	-10,3	-3,3	0,9	1,9
İsveç	5,1	5,3	0,6	7,9	3,1	3	6,9	-4,2	-1	-3,1	3	8,1	5,5
İngiltere	3,1	4,1	4,9	-3,7	8,1	1,2	3	-0,7	-5,1	0,8	2,9	6,6	3,7
Belçika	3,6	3,3	1,5	3,4	3,7	5,2	-0,8	-0,9	-1,7	-4,5	2,1	-0,8	6,2

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org>, (Erişim:02.03.2024)

Tablo 1’de yer alan ülkelerde kriz öncesi dönemde bazı senelerde negatif büyüme görünse de genel olarak artış trendi vardır. Kriz ile birlikte 1930 senesinde tablodaki bütün ülkelerde negatif büyüme olmuştur. Krizin dip senesi olarak 1932 gösterilir. 1932’de ABD yönetimi değişmiş ve yeni gelen yönetim sosyal ve ekonomik politikaları devreye sokmaya başlamıştır. New Deal

olarak isimlendirilen bu politikalar sonucunda 13 kanun yürürlüğe girmiştir. Ekonomide devlet müdahalesini ön plana alan politikalar oluşturulmuştur. Ve krizle mücadelede bu girişimler sayesinde bankalar ve tarım gibi birçok alanda etkin toparlanma oluşmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak krizden çıkıldığı söylenebilir.

Tablo 2. Seçilmiş Ülkelerdeki İşsizlik Oranları (1923-1935) (%)

	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
ABD	2,4	5	3,2	1,8	3,3	4,2	3,2	8,9	16,3	24,1	25,2	22	20,3
Almanya	10,2	13,1	6,8	18	8,8	8,6	13,3	22,7	34,3	43,8	36,2	20,5	16,2
Avusturya	6,2	7,8	7,8	6,3	6,2	10	10,2	18,4	26,5	28,1	24,2	19,6	15,6
İsveç	12,5	10,1	11	12,2	12	10,6	10,2	11,9	16,8	22,4	23,3	18	15
İngiltere	11,7	10,3	11,3	12,5	9,7	10,8	10,4	16,1	21,3	22,1	20	16,7	15,5
Belçika	1	1	1,5	1,4	1,8	0,9	1,3	3,6	10,9	19	16,9	18,9	17,8

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org>, (Erişim:02.03.2024)

Tablo 2 incelendiğinde krizin etkili olduğu senelerde seçilmiş ülkelerdeki işsizlik oranlarının çift hanelerde seyrettiği görülmüştür. ABD’de “New Deal” politikaları

ile işsizliğe karşı mücadele edilmiştir. Diğer ülkeler de aynı şekilde sosyal politikalara başvurulmuştur. Bu sayede işsizlik artışı törpülenmiştir.

2.3.2. 1973 Petrol Krizi

Krizin ana nedeni Arap-İsrail gerginliğidir. 6 Ekim 1973’de Suriye ve Mısır’ın İsrail’e saldırması ile savaş başlamıştır. Arap ülkeleri, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği’ni (OAPEC) bir koz olarak İsrail’e destekte bulunan ülkelere petrol ambargosu uygulamışlardır. Burada güdülen amaç, İsrail’in işgal ettiği toprakları geri alabilmektir. Ayrıca, OAPEC, petrol fiyatlarını artırmaya başlamıştır. Bununla beraber OAPEC, İsrail’in işgal ettiği toprakları geri alabilmek ve Filistin halkının haklarını güvence altına alabilmek amacıyla petrol arzını altı ayda bir kere %5 oranında azaltma kararı da vermiştir (Öztürk ve Saygın, 2017: 3).

OAPEC 1973 yılında dünya genelindeki petrol üretiminin yaklaşık olarak %68’ine hâkim olmuştur. Ve bu yıl OAPEC petrol fiyatlarını %348 artırmıştır. Petrol fiyatlarındaki yükseliş 1974 yılında da devam ederek, 1973 yılının ocak ayında bir varil petrolün fiyatı 2,60 dolar iken, 1974 senesinin ocak ayında 11,60 dolara yükselmiştir (Kafaoğlu, 2004: 313). Bu durum “Petro dolar” olarak adlandırılan bir gelir arttırıcı gelişmeyi doğurmuştur. 1970 yılında Irak ve Sudi Arabistan’ın petrol gelirlerinin toplamı yaklaşık olarak 1.8 milyar dolar iken 1974’de 27 milyar dolara çıkmıştır. Öte yandan Ortadoğu bölgesinde petrol üreten ülkelerin geliri 1970 yılında 5.7 milyar dolar iken, 1974 yılında 68 milyar dolar olmuştur.

Tablo 3. Seçilmiş Ülkelerdeki GSYH Büyümesi (1970-1979) (%)

Yıllar	Almanya	Fransa	Birleşik Krallık	İtalya	Japonya	Hollanda	ABD
1970	3,02	5,72	5,96	5,26	-1,01	5,69	3,20
1971	3,13	5,34	3,48	1,82	4,69	4,31	3,29
1972	4,30	4,54	4,29	3,69	8,41	3,53	5,26
1973	4,77	6,31	6,51	7,12	8,03	5,44	5,64
1974	0,89	4,29	-2,47	5,50	-1,22	3,43	-0,52
1975	-0,87	-0,98	-1,49	-2,09	3,09	0,01	-0,20
1976	4,94	4,31	2,92	7,12	3,97	4,45	5,39
1977	3,35	3,45	2,46	2,56	4,39	2,52	4,61
1978	3,00	3,97	4,19	3,24	5,27	2,69	5,56
1979	4,15	3,55	3,73	5,95	5,84	2,01	3,17

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org>, (Erişim:02.03.2024)

Tablo 3’de seçilmiş ülkelerdeki GSYH büyümesi verilmiştir. Petrol krizi sürecinde bu ülkelerde bazı yıllarda negatif bir büyüme gerçekleşmiştir. Krizin etkisi ABD’den Avrupa’ya hatta Japonya’ya kadar ulaşmıştır.

Petrolün hammadde olarak kullanıldığı bu ülkelerde artan petrol fiyatları, zaman zaman üretimin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır.

Krizden kurtulma amacıyla Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) çerçevesinde Milletlerarası Enerji Ajansı kurulmuştur. Bu kuruluş ile 60 günlük petrol stoklanması hedeflenmiş ve daha sonra bu stok hacmi 90 gün olarak belirlenmiştir (Öztürk ve Saygın, 2017: 5). Bu durumla beraber petrole ikame olacak yeni enerji kaynakları arayışı başlamıştır. Bu çabaların belirli ölçüde faydalı sonuçları olmuştur. Bunun yanında petrol tüketimini azaltacak önlemler de alınmıştır. Mesela

Japonya gibi ülkelerde düşük yakıt tüketen araçlar üretilmiştir.

Sanayileşmiş ülkelerde bu gelişmeler yaşanırken, Arap ülkeleri bu ülkelerden ithal ettiği ürünleri pahalıya almaya başlamıştır. Bu durum savunma sanayi mallarının ithalatında özellikle kendisini göstermiştir. Bütün bu gelişmeler eşliğinde Tablo 3’de yer alan ülkelerin 1976 sonrasındaki süreçte pozitif yönde bir ivme yakaladıkları görülmüştür.

Tablo 4. Seçilmiş Ülkelerdeki Enflasyon (1970-1979) (%)

Yıllar	Almanya	Fransa	Birleşik Krallık	İtalya	Japonya	Hollanda	ABD
1970	3,5	5,3	6,4	5	6,9	3,7	5,8
1971	5,2	5,4	9,4	4,8	6,4	7,5	4,3
1972	5,5	6,1	7,1	5,7	4,8	7,8	3,3
1973	7	7,4	9,2	10,8	11,6	8	6,2
1974	7	13,6	16	19,2	23,2	9,6	11,2
1975	5,9	11,7	24,2	17	11,7	10,2	9,1
1976	4,2	9,6	16,6	16,6	9,4	8,8	5,7
1977	3,7	9,5	15,8	17,1	8,2	6,4	6,5
1978	2,7	9,3	8,3	12,1	4,2	4,1	7,6
1979	4	10,6	13,4	14,8	3,7	4,2	11,3

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org>, (Erişim:02.03.2024)

Tablo 4’e göre krizin yaşandığı senelerde enflasyon çift haneye çıkmıştır. Enflasyon artışının sadece krizin şiddetli yaşandığı senelerle sınırlı kalmadığı görülmüştür.

Petrol fiyat artışlarının girdi maliyetlerinde devam eden etkileri olmuştur.

Tablo 5. Seçilmiş Ülkelerdeki İşsizlik (1970-1979) (%)

Yıllar	Almanya	Birleşik Krallık	Japonya	ABD
1970	0,43	3,91	1,15	4,93
1971	0,53	4,15	1,23	5,96
1972	0,71	4,34	1,42	5,62
1973	0,78	3,79	1,27	4,89
1974	1,67	3,71	1,38	5,59
1975	3,10	4,56	1,89	8,47
1976	3,09	5,41	2,01	7,72
1977	2,89	5,68	2,02	7,07
1978	2,53	5,52	2,24	6,07
1979	2,47	5,40	2,08	5,83

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org>, (Erişim:02.03.2024)

Tablo 5’e göre krizin yaşandığı senelerde işsizlik oranlarında artış vardır. Girdi maliyetlerinin artması sonucunda yaşanan arz şoku bu durumun nedenidir. Üretim ve milli gelir azalmış yani durgunluk oluşmuş ve dolayısıyla işsizlik artmıştır. Tablo 4 ve 5’e beraber bakıldığında enflasyon ve durgunluğun aynı anda yaşandığı görülmüştür. Bu stagflasyon olarak adlandırılan yeni bir durumdur. Bu yeni durumu çözmek kolay olmamış ve kalıcı enflasyon sorunu olmuştur.

2.3.3. 2008 Küresel Ekonomik Krizi

2008 Küresel Ekonomik Krizi ABD’de meydana gelmiş ve etkisi dünya genelindeki diğer ülkelere yayılarak son küresel kriz olmuştur. Bu kriz mortgage kredilerindeki sorunlardan oluşmuştur. Kriz öncesi dönemde ABD’de uygulanan sosyal politikaların gelişmesi yönündeki süreç ABD’de konut sayılarında bir artışa neden olmuştur. Bu konutların finansmanı, genel olarak bankalardan alınan ipotekli krediler ile sağlanmıştır. Halk konut edinme fikrini mantıklı bulması ile konut talebi artmıştır. Konut talebindeki artış konut fiyatlarında da artışa neden

olmuştur. Halk, artan konut fiyatlarından faydalanmak için yatırım amacıyla konut almıştır. Konut kredisi veren bankalar ise müşterilerine, konut kredilerinin ödemelerini, artan konut fiyatları ile yapabilmelerinin mümkün olacağını söylemişlerdir. Bunun bir sonucu olarak konut sayısında kayda değer artış olmuştur. Konut fiyatları ise, 2001-2005 döneminde %42 artmıştır (Hemmelgarn ve Nicodeme, 2010: 5). Bankalar, düşük faiz döneminin hâkim olmasının da etkisiyle müşterilerinin gelirleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan kredi vermişlerdir. Bu durumun bir sonucu olarak subprime (eşik altı) kredilerin ortaya çıkmasında artış görülmüştür (Gorton, 2008: 3).

Hane halkının bankalardan aldığı konut kredileri, 2007 yılının eylül ayında mortgage piyasasında %62 oranında paya sahip olmuştur. Mortgage piyasasındaki subprime krediler ise önemli derecede yükselerek %87 oranına çıkmıştır. (Demir vd., 2008: 45). Mortgage piyasasında subprime kredilerin oranının bu denli yükselmesi sonucunda, bu kredilerin ödenememe oranı 2008 yılının

şubat ayında %22 oranına çıkmıştır. Bu gelişmeler sonunda 2008’de krizin etkileri görünür hale gelmiştir. Zira, 2008 yılında ev fiyatlarında azalış başlamıştır. Bir yandan da faizin artışı ile kredi kullanımı sınırlanmıştır. İpotekli konutlar ise, icra yolu ile satışa çıkmıştır. Ödemelerin nakit alınamayıp, fiyatı azalan ipotekli konutlar ile alınmaya çalışılması sonucunda banka teminatlarının değerinde azalma olmuştur. Dolayısıyla finans kuruluşlarında sorunlar başlamıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle kriz ABD dışında da yaşanmaya başlamış ve finans krizi bir reel krize dönüşmeye başlamıştır (Kibritçioğlu, 2011: 8). 2008’de konut fiyatlarında düşüş başlamış ve 2006’dan 2008’e gelindiğinde konut fiyatlarında %18 oranında değer kaybı olmuştur. Bu durumla beraber finansal kuruluşlardan alınacak kredilerde standartlar yükseltilmiştir (Krugman, 2009: 80-90).

Küresel kriz olarak adlandırılan bu durum, Eylül 2008’de ABD menşeli finansal kuruluşlar üzerinde etkili olmuştur. 2008 yılının ekim ayında ise bu kriz ülkelerin finansal piyasalarda gittikçe birbirine yakın ilişkiler kurması ve ekonomik alanlarda küreselleşmenin etkisiyle Avrupa’da bulunan finans kurumlarını da etkilemiştir. Avrupa’da yer alan bu kuruluşların krizi atlatmaları amacıyla yardım politikaları devreye alınmaya başlanmıştır (Erdönmez, 2009: 86). Bu duruma paralel olarak ABD’de de krizden kurtulma politika uygulanmıştır.

Krizin ABD’de başlayıp diğer ülkelere sirayet etmesi hızlı olmuştur. 2008 yılında yaşanan kriz, ilk olarak finansal piyasalarda başlayıp reel piyasalara ulaşması sonucunda makroekonomik göstergeler üzerinde etkisi ortaya çıkmıştır. Krizin makro ekonomik etkilerini aşağıdaki Tablo 6, 7 ve 8’de gözlemek mümkündür.

Tablo 6. Seçilmiş Ülkelerdeki GSYH Artışı (2005-2015) (%)

Yıllar	ABD	İngiltere	Almanya	Fransa	İtalya	Çin	Japonya
2005	3,5	2,6	0,7	1,7	0,8	11,4	1,8
2006	2,9	2,6	3,8	2,4	1,8	12,7	1,4
2007	1,9	2,3	3	2,4	1,5	14,2	1,5
2008	-0,1	-0,2	1	0,3	-1	9,7	-1,2
2009	-2,5	-4,2	-5,7	-2,9	-5,3	9,4	-5,7
2010	2,6	2,1	4,2	1,9	1,7	10,6	4,1
2011	1,6	1,5	3,9	2,2	0,7	9,6	0,2
2012	2,2	1,5	0,4	0,3	-3	7,9	1,4
2013	1,8	1,9	0,4	0,6	-1,8	7,8	2
2014	2,3	3,2	2,2	1	0	7,4	0,3
2015	2,7	2,2	1,5	1,1	0,8	7	1,6

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org>, (Erişim:02.03.2024)

Tablo 6’da incelenen ülkeler itibariyle kriz öncesi dönemde GSYH artış trendinden söz edilebilir. Bunun sebebi olarak finans sistemindeki gelişmeler, likidite bolluğu ve piyasalardaki olumlu eğilim söylenebilir. Kriz öncesindeki artış trendi 2008 senesinde terse dönmüştür. 2009 senesinde ise krizin boyutu ciddileşerek GSYH artış oranları negatif olmuştur. Çin ekonomisi pozitif büyüme sürecinde devam etse dahi büyüme hızı yavaşlamıştır. 2009 senesindeki GSYH oranları Avrupa ülkelerinde ve Japonya’da ABD’ye kıyasla daha fazla bir azalış içinde olduğu görülmüştür.

Yani Avrupa ülkelerinde ve Japonya’da krizin etkileri daha şiddetli yaşanmıştır. Krizin ABD’de başlamasına rağmen diğer ülkelere göre krizin şiddetinin daha az hissedilmesinin nedeni, politika uygulayıcılarının karar alma konusunda daha esnek olmalarında görülebilir. Tabloda yer alan ülkelerde kriz sonrası dönemde hızlı bir toparlanma gerçekleşmiştir. Fakat GSYH oranları istikrarlı seyretilmemiştir.

Tablo 7. Seçilmiş Ülkelerdeki Enflasyon Oranları (2005-2015) (%)

Yıllar	ABD	İngiltere	Almanya	Fransa	İtalya	Çin	Japonya
2005	3,4	2,1	1,5	1,7	2	1,8	-0,3
2006	3,2	2,5	1,6	1,7	2,1	1,6	0,2
2007	2,9	2,4	2,3	1,5	1,8	4,8	0,1
2008	3,8	3,5	2,6	2,8	3,3	5,9	1,4
2009	-0,4	2	0,3	0,1	0,8	-0,7	-1,4
2010	1,6	2,5	1,1	1,5	1,5	3,2	-0,7
2011	3,2	3,9	2,1	2,1	2,8	5,6	-0,3
2012	2,1	1,6	2	2	3	2,6	0
2013	1,5	2,3	1,5	0,9	1,2	2,6	0,3
2014	1,6	1,5	0,9	0,5	0,2	1,9	2,8
2015	0,1	0,4	0,5	0	0	1,4	0,8

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org>, (Erişim:02.03.2024)

Kriz öncesi dönemde Tablo 7’de yer alan ülkelerin enflasyon oranlarında önemli değişimler olmamıştır. Krizin yaşandığı yıla doğru enflasyon da artış seyri olmuştur. Buradaki enflasyon artışının ana nedeni olarak

kriz gösterilmeyebilir. Petrol ve gıda fiyatlarında yaşanan fiyat artışlarının da etkisi olmuştur. Çin’de ise enflasyon artışı daha şiddetlidir. Bu durum, 2007-2008 döneminde Çin’in giderek artan üretim kapasitesinden ve petrol gibi

ürünlerin bu süreçteki yüksek oranlı kullanımından kaynaklanmaktadır. Krizin etkisinin tam hissedildiği 2009 senesinde ise, tablodaki bütün ülkelerde enflasyon azalmıştır. ABD ve Çin'deki azalış daha şiddetlidir. Bütün ülkelerde yürütülen sıkı para politikası, enflasyon oranlarının düşmesinde önemli bir belirleyici olmuştur.

Bu çerçevede kredi kullanımındaki zorluklar dolayısıyla talepte ve üretimde azalışlar yaşanmıştır. Bu gelişmeler, fiyat istikrarının sağlanmasında etkili olmuştur.

Tablo 8. Seçilmiş Ülkelerdeki İşsizlik Oranları (2005-2015) (%)

Yıllar	ABD	İngiltere	Almanya	Fransa	İtalya	Çin	Japonya
2005	5,1	4,8	11,2	8,5	7,7	4,4	4,4
2006	4,6	5,3	10,3	8,4	6,8	4,3	4,2
2007	4,6	5,3	8,7	7,7	6,1	4,6	3,9
2008	5,8	5,6	7,5	7,1	6,7	4,7	4
2009	9,3	7,5	7,7	8,7	7,8	4,5	5,1
2010	9,6	7,8	7	8,9	8,4	4,6	5,1
2011	8,9	8	5,8	8,8	8,4	4,6	4,6
2012	8,1	7,9	5,4	9,4	10,6	4,6	4,4
2013	7,4	7,5	5,2	9,9	12,1	4,7	4
2014	6,2	6,1	5	10,3	12,7	4,6	3,6
2015	5,3	5,3	4,6	10,3	11,9	4,7	3,4

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/>, (Erişim:02.03.2024)

Tablo 8'de kriz öncesi döneme bakıldığında, işsizlik oranlarında istikrar hakimdir. Kriz senesi olan 2009'da işsizlik oranlarında önemli ölçüde artışlar olmuştur. Almanya ve Çin'de ise işsizlik oranları normal seyrinde kalmıştır. ABD en fazla etkilenen ülkedir. İşsizlik oranının arttığı ülkelerdeki bankalar, çalıştırdıkları personelleri işten çıkartmışlar ve buda işsizlik oranının artışı tetiklemiştir. İşsizlik oranının artması ile işsizlik sigortaları kullanımı ve bu sigortalarda yapılan gelişmeler artmıştır. Almanya, Çin ve Japonya'nın kriz dönemi ve sonrasında işsizlik sorunu bakımından diğer ülkelere göre olumlu anlamda ayrıştığını gözlemlemek mümkündür. Özellikle Almanya'nın işgücü piyasasında uyguladığı kısa mesai gibi gelişmelerin bu ülkedeki işsizlik oranlarını aşağı çekmekte etkili olduğundan bahsedilebilir.

3. 2008 FİNANSAL KRİZİNİN TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİNİN ANALİZİ

ABD'de başlayıp dünyaya yayılan küresel iktisadi krizin ülke ekonomilerine olan olumsuz etkileri, farklı ekonomik kanallar üzerinden cereyan etmiştir. Bunların içinde dış ticaret ve finans kanalları öne çıkmaktadır. Küresel krizin yayılım gösterdiği sürecin ilerleyen bir aşamasında tüketici ve firmaların beklentilerinde kötüleşmeye yol açmış ve dolayısıyla tüketim ve yatırım davranışlarında olumsuz yönde bir eğilim gözlemlenmiştir.

Dış ticaretteki korumacılık yönündeki eğilimler açısından ele alındığında hiç şüphesiz ABD merkezli 1929 Dünya Buhranı, 2008 küresel ekonomik krize göre çok daha fazla dış ticaret engelinin öne çıktığı bir küresel krize işaret etmiştir. Bununla beraber, 2008 krizinde gerek tarife ve gerekse tarife dışı engellerin dünya çapında artış gösterdiği de bir gerçektir. Berensmann ve Brandi (2011)'in hesaplamalarına göre, küresel krizi izleyen dönemde korumacı dış ticaret politikası uygulamalarından en fazla Çin, ABD ve AB gibi en önde gelen ihracatçı ülkeler etkilenmiştir. Benzer biçimde gelişmekte olan ülkelerin ihracat performansının da bu dönemdeki artan korumacılığın daraltıcı etkisine maruz kaldığına işaret edilmiştir.

Türkiye, ekonomik küreselleşmeye geçmişte alınan önemli kararlarla kademeli biçimde dahil olmuştur. Bu çerçevede 24 Ocak 1980 Programı ticaretin küreselleşmesine, Ağustos 1989 kararları ise mali küreselleşmeye geçişi sağlamıştır. 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, mali piyasalarda yaşanan olumsuzlukları düzeltmeye yönelik önemli adımlar atmıştır. Bu sayede nitekim Türkiye'nin mali piyasaları 2008 küresel ekonomik krizinin olumsuz etkilerine karşı büyük ölçüde korunmuştur. Bununla beraber, Türkiye ekonomisi dış ticaret sektörü bakımından küresel kriz sürecin özellikle ilk başlarında olumsuz etkilenmiştir.

Tablo 9. Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (2005-2015), (Milyon \$)

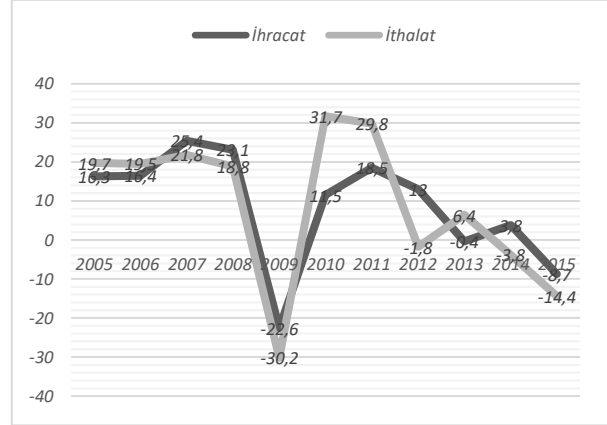
Yıllar	Türkiye'nin Toplam İthalatı	İthalatın Artış Oranı (%)	Türkiye'nin Toplam İhracatı	İhracatın Artış Oranı (%)	Toplam Dış Ticaret
2005	116.774	19,7	73.476	16,3	190.250
2006	139.576	19,5	85.534	16,4	225.110
2007	170.062	21,8	107.271	25,4	277.334
2008	201.963	18,8	132.027	23,1	333.990
2009	140.928	-30,2	102.142	-22,6	243.071
2010	185.544	31,7	113.883	11,5	299.427
2011	240.841	29,8	134.906	18,5	375.748
2012	236.545	-1,8	152.461	13	389.006
2013	251.661	6,4	151.803	-0,4	403.463
2014	242.177	-3,8	157.610	3,8	399.787
2015	207.234	-14,4	143.838	-8,7	351.072

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr/>, (27.02.2024)

Tablo 9'a göre krize kadar geçen sürede Türkiye'nin dış ticaretinde kayda değer artışlar olmuştur. Bu sonuçların alınmasında dünyada yaşanan olumlu büyüme konjonktürü ile beraber Türkiye'de uygulanan başarılı istikrar politikası ve dış ticareti geliştiren ekonomik anlaşmalar etkili olmuştur (Turan, 2015: 227-229). 2009 senesine gelindiğinde ise küresel krizin etkisi özellikle dış ticaret alanında çok belirgin hissedilmiştir. İhracat ve ithalatta sert düşüşler yaşanmıştır. Türkiye'nin dış ticaret yaptığı gelişmiş ülkelerin özellikle AB ülkelerinin krize karşı dış ticarete daraltıcı politika izlemeleri, Türkiye'nin dış ticaretindeki daralmanın başta gelen nedenlerindendir. (Engin ve Göllüce, 2016: 35).

Dış ticaretteki azalış trendi, 2010'dan itibaren tersine dönmüştür. Dış ticarete 2013 senesine kadar hâkim olan artış eğilimi, yerini bu seneden sonra düşüş eğilimine terk etmiştir. Grafik 1'e göre kriz öncesi dönemde ihracat ve ithalat artışı genellikle birbirine yakındır. Krizden sonraki süreçte ise hem ihracat hem de ithalatın artış oranları genel itibarıyla azalış yönünde gerçekleşmiştir.

Grafik 1. Türkiye'nin İthalat ve İhracatının Artış Oranı (2005-2015) (%)

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

3.1. Avrupa Birliği ile Dış Ticaret

Türkiye'nin dış ticareti bölgeler açısından incelendiğinde AB'nin önemi dikkat çekicidir. Türkiye ile AB arasında mevcut olan gümrük birliği ilişkisi, taraflar arasındaki ihracat ve ithalat hacmini sürekli arttıran bir dinamik çerçeve sunmuştur.

Tablo 10. AB'nin Türkiye Dış Ticaretindeki Yeri (2005-2015)

Yıllar	Türkiye'nin AB'den İthalatı (Milyon \$)	Türkiye'nin Toplam İthalatı (Milyon \$)	Toplam İthalat İçinde AB'nin % Payı	Türkiye'nin AB'ye İhracatı (Milyon \$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı (Milyon \$)	Toplam İhracat İçinde AB'nin % Payı
2005	52.781	116.774	45,2	41.533	73.476	56,5
2006	59.448	139.576	42,6	48.149	85.535	56,3
2007	68.472	170.063	40,3	60.754	107.272	56,6
2008	74.513	201.964	36,9	63.719	132.027	48,3
2009	56.616	140.928	40,2	47.228	102.143	46,2
2010	72.391	185.544	39	52.934	113.883	46,5
2011	91.439	240.842	38	62.589	134.907	46,4
2012	87.657	236.545	37,1	59.398	152.462	39
2013	92.445	251.661	36,7	63.034	151.803	41,5
2014	88.784	242.177	36,6	68.514	157.610	43,4
2015	78.700	207.234	37,9	63.998	143.838	44,4

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 10'da görüldüğü gibi, kriz öncesi dönemde ihracat ve ithalat artmıştır. Kriz senesine kadar ihracat ve ithalat büyümesinin ortalaması alındığında sırasıyla yaklaşık %22 ve %26 artış olmuştur. Bu dönem içerisinde Türkiye'nin dış ticaretinin %50'si AB ile yapılmıştır.

AB ile dış ticaret yoğunlaşmasında, Gümrük Birliği sayesinde yerli üretici dış rekabete açılmış ve kalite artmıştır. Bu sayede bölge ile karşılıklı dış ticaret gelişmiştir. (Güney ve Akbay, 2008:160). 2009 senesinde ise, ithalat %30, ihracat ise %22 düşmüştür. Bu düşüş 2010 senesinde yerini artışa bıraksa da rakamsal olarak kriz öncesi dönemin üstüne çıkmak 2013 senesini bulmuştur. 2013'den sonra ise ithalat azalırken, ihracat konumunu korumuştur. Kriz sonrası dönemde Türkiye

dış ticaretinde AB'nin payı azalmıştır. 2015 senesinde ithalattaki payı %37, ihracattaki payı %44 olmuştur (Tablo 10). Nitekim, Türkiye dış ticaretinde birçok AB ülkesi kriz öncesi dönemde ilk 20 içindeyken, kriz sonrası dönemde ilk 20 dışında olmaları bu durumu açıklamaktadır.

3.2. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile Dış Ticaret

BDT Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Ukrayna, Belarus, Moldova, Kazakistan, Tacikistan, Ermenistan, Türkmenistan ve Rusya'yı içine almaktadır. Bu ülkelerin coğrafi olarak Türkiye'ye yakın olmaları, dış ticaret açısından önemlidir. Bu ülkeler arasında Rusya ile yapılan dış ticaret öne çıkmıştır. Topluluk, enerji ve gelişen pazar açısından önemlidir.

Tablo 11. Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Türkiye Dış Ticaretindeki Yeri (2005-2015)

Yıllar	Türkiye'nin Bağımsız Devletler Topluluğundan İthalatı (Milyon \$)	Türkiye'nin Toplam İthalatı (Milyon \$)	Toplam İthalat İçinde Bağımsız Devletler Topluluğunun % Payı	Türkiye'nin Bağımsız Devletler Topluluğuna İhracatı (Milyon \$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı (Milyon \$)	Toplam İhracat İçinde Bağımsız Devletler Topluluğunun % Payı
2005	14.074	116.774	12,0	3.783	73.476	5,1
2006	19.735	139.576	14,1	5.181	85.535	6,0
2007	25.913	170.063	15,2	7.621	107.272	7,1
2008	34.559	201.964	17,1	10.089	132.027	7,6
2009	21.273	140.928	15,1	6.007	102.143	5,9
2010	24.689	185.544	13,3	7.888	113.883	6,9
2011	27.954	240.842	11,6	10.153	134.907	7,5
2012	30.550	236.545	12,9	11.765	152.462	7,7
2013	28.830	251.661	11,5	12.777	151.803	8,4
2014	28.219	242.177	11,6	11.655	157.610	7,4
2015	23.146	207.234	11,1	7.589	143.838	5,2

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 11'e göre kriz öncesi dönemde dış ticaret sürekli artmıştır. İthalat yaklaşık üç kat ve ihracat iki kat artmıştır. BDT'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payı da dikkate değer şekilde yükselmiştir. 2009 senesinde ihracat %40, ithalat ise buna benzer şekilde %38 azalmıştır. Kriz sonrasında ithalatta toparlanmalar görülmüş fakat kriz öncesi döneme ulaşamamıştır. İthalatın, toplam içerisindeki payı ise azalmıştır. İhracat hacminde ise istikrarlı şekilde artış olmuş ve 2015 yılı dışarıda tutulacak olursa ihracat hacmi kriz öncesi yılların üzerine çıkmıştır. 2015'de ise kayda değer oranda

bir düşüş görülmüş ve Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki BDT payı da azalmıştır. 2015 yılı hariç tutulduğunda Türkiye'nin Topluluğun ihtiyaçlarını karşılayacak ürünleri ihraç etmesi, bu ihracatın uzun vadedeki sürdürülebilirliği açısından kilit önemini açıklamaktadır.

3.3. Yakın ve Orta Doğu ile Dış Ticaret

Yakın ve Orta Doğu ülkeleri, coğrafi ve İslami açıdan Türkiye için önemlidir. Dolayısıyla krizin dış ticaret üzerinde yaptığı etkiyi incelemek gereklidir.

Tablo 12. Yakın ve Orta Doğu'nun Türkiye Dış Ticaretindeki Yeri (2005-2015)

Yıllar	Türkiye'nin Orta Doğu'dan İthalatı (Milyon \$)	Türkiye'nin Toplam İthalatı (Milyon \$)	Toplam İthalat İçinde Orta Doğu'nun % Payı	Türkiye'nin Orta Doğu'ya İhracatı (Milyon \$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı (Milyon \$)	Toplam İhracat İçinde Orta Doğu'nun % Payı
2005	6.066	116.774	5,2	10.184	73.476	13,9
2006	8.640	139.576	6,2	11.315	85.535	13,2
2007	10.148	170.063	6,0	15.081	107.272	14,0
2008	13.145	201.964	6,5	25.430	132.027	19,0
2009	7.133	140.928	5,0	19.192	102.143	18,8
2010	13.010	185.544	7,0	23.294	113.883	20,5
2011	20.439	240.842	8,5	27.934	134.907	20,8
2012	21.410	236.545	9,0	42.451	152.462	27,8
2013	22.214	251.661	8,8	35.574	151.803	23,4
2014	20.480	242.177	8,5	35.383	157.610	22,4
2015	13.574	207.234	6,6	31.085	143.838	21,6

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 12'ye bakıldığında Kriz öncesi dönemde ihracat ve ithalat artış olmuştur. İthalatın toplam içerisindeki payında önemli değişiklik olmazken, ihracatın toplam içerisindeki payı kayda değer oranda artmıştır. 2009 senesinde ithalat %45, ihracat ise %25 düşmüştür. Krizin etkisinin azalması ile ithalat 2013'de 22 milyar dolar olmuştur. 2015 yılında ise ithalat dikkate değer derecede azalmıştır. Bu azalışın en büyük etkeni İran'dan yapılan ithalatın azalmasıdır. İhracat ise 2012'de 42 milyar dolar olarak en yüksek değerine ulaşmıştır. 2015'de ise tekrar azalmıştır. Bu azalışta Irak'a yapılan

ihracatın düşüşü belirleyicidir. Yine de bu süreç içerisinde Orta Doğu'ya yapılan ihracatın genel ihracat içerisindeki payının artması ihracatın bu ülkelere kaydığını göstermiştir. Bölgede yaşanan siyasi sorunlar dolayısıyla 2015 senesine gelindiğinde dış ticaretin gelişme hızında azalış yaşandığı söylenebilir.

3.4. Fasıllar Açısından Dış Ticaret

Fasıllar, dış ticaretin içeriğinin daha iyi görülmesini sağlamaktadır. İthalatın ve ihracatın içerisindeki ilk on fasıl Tablo 13 ve 14'de düzenlenmiştir.

Tablo 13.Türkiye'nin Fasillara Göre İthalatı (2005-2015) (Milyon \$)

Yıllar	27	29	30	39	71	72	84	85	87	90
2005	21.255	3.531	2.849	5.795	3.226	9.457	16.400	9.663	10.552	2.472
2006	28.859	3.642	3.035	6.918	4.405	11.525	18.998	10.881	11.408	2.722
2007	33.883	3.995	3.523	8.688	5.906	16.182	22.570	13.295	12.397	3.012
2008	48.281	4.421	4.360	9.385	5.653	23.160	22.539	13.892	12.789	3.444
2009	29.905	3.341	4.080	6.944	2.003	11.351	17.131	12.243	8.975	2.833
2010	38.497	4.400	4.410	9.730	3.036	16.120	21.266	14.641	13.419	3.437
2011	54.117	5.504	4.697	12.578	7.022	20.424	27.110	16.835	17.184	4.116
2012	60.117	5.064	3.995	12.505	8.529	19.642	26.315	16.279	14.514	4.055
2013	55.917	5.314	4.151	13.881	16.234	18.690	30.156	17.758	16.808	4.558
2014	54.889	5.833	4.428	14.150	8.120	17.575	28.104	17.948	15.735	4.878
2015	37.843	4.715	4.296	12.268	4.183	14.775	25.586	17.637	17.543	4.621

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

27: Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar
 29: Organik kimyasal ürünler
 30: Eczacılık ürünleri
 39: Plastikler ve mamulleri
 71: Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar
 72: Demir ve çelik
 84: Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları
 85: Elektrikli makine ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı
 87: Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı
 90: Hassas optik, ölçme tartı ayar cihazları

Türkiye'nin ithalatında yer alan ilk on fasıl Tablo 13'den incelendiği zaman kriz öncesi dönemde 27 numaralı fasıl ilk sıradadır. Bu fasıl Türkiye'nin dış dengesine de negatif

etki etmiştir. Türkiye'de imalat sanayinin gelişmesi ile enerjiye olan ihtiyacın artması buna sebep olmaktadır. 84 numaralı fasıl da önemli yer edinmiştir. Türkiye'nin teknolojik ürün açısından dışa bağımlılığını göstermektedir. 72 numaralı fasıl olan demir ve çelikteki hızlı artış ve kriz sonrasındaki azalış dikkat çekicidir. Krizin etkisi ile 2009 senesinde ciddi azalışlar olmuştur. Kriz sonrasında toparlanma yaşansa da dalgalı bir süreç vardır.

Tablo 14.Türkiye'nin Fasillara Göre İhracatı (2005-2015) (Milyon \$)

Yıllar	27	39	61	62	71	72	73	84	85	87
2005	2.641	1.722	6.590	4.862	1.325	4.973	2.731	5246	5.423	9.566
2006	3.567	2.214	6.938	4.710	1.824	6.273	3.336	6.516	6.327	11.886
2007	5.147	2.822	8.022	5.445	2.623	8.372	4.129	8.781	7.422	15.903
2008	7.531	3.563	7.826	5.326	5.282	14.946	5.742	10.259	10.258	18.326
2009	3.921	3.093	6.925	4.294	5.928	7.641	4.545	8.133	8.132	12.251
2010	4.469	3.716	7.731	4.636	3.748	8.740	4.850	9.415	7.530	13.812
2011	6.539	4.580	8.385	5.124	3.738	11.225	5.748	11.560	8.874	15.803
2012	7.708	5.012	8.418	5.431	6.325	11.332	6.093	11.999	9.373	15.148
2013	6.724	5.608	9.244	5.714	6.998	9.918	6.148	12.989	9.544	17.000
2014	6.111	6.097	10.024	6.232	7.716	9.244	6.356	13.591	9.692	18.063
2015	4.518	5.358	8.926	5.916	11.263	6.556	5.465	12.333	8.278	17.462

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

27: Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar
 39: Plastikler ve mamulleri
 61: Örne giyim eşyası ve aksesuarı
 62: Örülmüş giyim eşyası ve aksesuarı
 71: Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar
 72: Demir ve çelik
 73: Demir ve çelikten eşya
 84: Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları
 85: Elektrikli makine ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı
 87: Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı

Tablo 14'de Türkiye'nin ihracatında yer alan ilk on fasıl incelendiğinde, kriz öncesinde önemli artışlar görülmektedir. Özellikle 87 numaralı fasılda belirgin şekilde artış olmuştur. Kriz, etkisini 2009 senesinde 71 numaralı fasıl haricinde göstermiştir. 27, 72 ve 87 numaralı fasıllarda azalış olmuştur. 71 numaralı fasılda 2009 senesinde düşüş yaşanmamıştır. Sonraki iki yılda

düşüş yaşansa da devamında önemli ölçüde artmıştır. Tekstille ilgili 61 ve 62 numaralı fasıllarda da Türkiye'nin bu sektördeki üretim tecrübesi ile ihracatında sert düşüşler meydana gelmemiştir.

3.5. Geniş Ekonomik Grupların Sınıflanmasına Göre Dış Ticaret

Dış ticaret analizine geniş ekonomik grupları dahil etmek, krizin etkilerini anlamak açısından önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu kapsamdaki mallar, yatırım malı, ara malı ve tüketim malı olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Tablo 15. Türkiye'nin Geniş Ekonomik Grupların Sınıflanmasına Göre İthalatı (2005-2015) (Milyon \$)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Yatırım Malı	20.363	23.347	27.054	28.020	21.462	28.818	37.270	33.925	36.771	35.995	34.904
Ara Mal	81.868	99.604	123.639	151.747	99.509	131.445	173.140	174.930	183.325	176.721	143.316
Tüketim Malı	13.975	16.116	18.694	21.489	19.289	24.734	29.692	26.699	30.415	29.006	28.586

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 15'e göre kriz öncesi dönemde yatırım, ara ve tüketim malı ithalatı kayda değer oranda artmıştır.

Özellikle ara mal ithalatı önemli bir ağırlık oluşturmıştır. Bu durum Türkiye'nin imalat sanayisinde

ara mal kullanımına olan bağımlılığını göstermektedir. 2009 senesinde ara ve yatırım malı ithalatı ciddi oranda düşerken, tüketim malı ithalatında önemli derece düşü olmamıştır. Kriz sonrası dönemde 2013 senesine kadar

üç mal grubu ile ilgili ithalatı artış gerçekleşmiş fakat daha sonraki yıllarda azalış olmuştur. Fakat bu azalış diğer mal gruplarına nazaran ara mal grubunda daha yüksek olmuştur.

Tablo 16. Türkiye'nin Geniş Ekonomik Grupların Sınıflanmasına Göre İhracatı (2005-2015) (Milyon \$)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Yatırım Malı	7.997	9.423	13.754	16.725	11.116	11.771	14.191	13.733	15.592	16.107	15.391
Ara Mal	30.289	37.788	49.402	67.733	49.734	56.380	67.941	82.655	74.817	75.171	68.432
Tüketim Malı	34.835	37.790	43.695	47.076	40.733	45.320	52.218	55.556	60.732	65.088	59.145

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 16 incelendiğinde kriz öncesi dönemde bu üç mal grubunda artış vardır. 2009 senesinde krizin olumsuz etkisi tabloda yer alan üç mal grubunun ihracatının düşmesine yol açmıştır. Kriz sonrası dönemde 2015 yılı hariç tutulursa tüketim malının ihracat hacmi istikrarlı şekilde artarken, ara ve yatırım mallarının ihracat hacimlerinde artış ve azalışlar olmuştur.

3.6. Ekonomik Faaliyetlere Göre Dış Ticaret

Ekonomik faaliyetlere göre dış ticaret faaliyet alanları tarım ve ormancılık, madencilik ve taş ocaklığı ve imalat sanayi olmak üzere üç alandan oluşmaktadır.

Tablo 17. Türkiye'nin Ekonomik Faaliyetlere Göre İthalatı (2005-2015) (Milyon \$)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Tarım ve Ormancılık	2.801	2.634	4.640	6.391	4.593	6.456	8.895	7.446	7.718	8.588	7.176
Madencilik ve Taşocaklığı	16.321	22.033	25.314	35.649	20.624	25.932	37.331	42.246	38.205	37.126	27.608
İmalat Sanayi	94.208	110.378	133.938	150.252	111.030	145.266	183.930	176.235	196.822	187.742	166.821

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 17'ye bakıldığında kriz öncesi dönemde üç faaliyet alanında da artış vardır. İmalat sanayi ithalatı tablodaki üç mal grubu arasında ilk sıradadır. İmalat sanayinin içeriğinin birçok alandan oluşması ilk sırada yer

almasının nedenlerinden bir tanesidir. Krizin etkisinin sert yaşandığı 2009'da üç sektörde de azalış olmuştur. Kriz sonrası süreçte toparlanma olmakla beraber istikrarlı bir artış eğilimi görülmemiştir.

Tablo 18. Türkiye'nin Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracatı (2005-2015) (Milyon \$)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Tarım ve Ormancılık	3.328	3.480	3.725	3.936	4.347	4.934	5.166	5.188	5.653	6.029	5.756
Madencilik ve Taşocaklığı	0.810	1.146	1.660	2.155	1.682	2.687	2.805	3.160	3.879	3.406	2.798
İmalat Sanayi	68.813	80.246	101.081	125.187	95.429	105.466	125.962	143.193	141.358	147.059	134.389

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 18'e göre kriz öncesi dönemde üç faaliyet alanında da ihracat artmıştır. Krizin dip noktası olarak sayılabilecek 2009'da tarım ve ormancılık alanında krizin etkisi görülmezken, imalat sanayi ve madencilik alanlarında önemli oranda düşüş yaşanmıştır. Tarım ürünlerinin ihracatının krizden etkilenmemesinin başında Türkiye'nin tarım ürünlerinde birçok gelişmiş ülkeye karşı fiyat avantajına sahip olması söylenebilir (Cengiz ve İlhan, 2016: 13).

Kriz sonrası dönemde üç faaliyet alanının ihracatında artışlar kadar ve azalışlar da gerçekleşmiştir. 2015 yılı itibarıyla madencilikte 2005 yılına nazaran üç katın

üzerinde bir artışın olması, Türkiye ihracatının çeşitliliği açısından önemli bir durumdur.

3.7. Ülkeler ile Yapılan İhracatta Fasıllar

Bu başlık altında, Türkiye'nin ihracatında önemli yere sahip olan ülkeler, ihracattaki fasıllar açısından incelenmiştir. Bu ülkeler ile yapılan ihracatta, ürün grupları açısından krizin etkisini görmek önemlidir. İhracatın önde gelen beş fasıl ve beş ülke seçiminde 2015 yılı esas alınarak belirlenmiştir.

Tablo 19. Almanya'ya Yapılan İhracatta İlk Beş Fasıl ve Payları (2005-2015) (Milyon \$)

Fasıl No.	Fasıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
84	Makineleler	878	1.059	1.510	1.593	1.100	1.287	1.971	2.024	2.162	2.352	2.084
84	İhracat İçindeki Payı (%)	9,2	10,9	12,5	12,3	11,2	11,2	14,1	15,4	15,7	15,5	15,5
87	Motorlu Kara Taşıtları Aks. Parç.	1.069	1.261	1.861	2.140	1.157	1.589	1.775	1.689	1.721	2.141	2.012
87	İhracat İçindeki Payı (%)	11,3	13	15,5	16,5	11,8	13,8	12,7	12,8	12,5	14,1	15
61	Örme Giyim Eşyası	1.999	2.004	2.266	2.233	1.928	2.160	2.312	2.029	2.220	2.384	1.886
61	İhracat İçindeki Payı (%)	21,1	20,6	18,8	17,2	19,6	18,8	16,5	15,4	16,2	15,7	14,1
85	Elektrikli Makine ve Cihazlar	895	819	825	864	673	719	904	1.044	880	994	897
85	İhracat İçindeki Payı (%)	9,4	8,4	6,8	6,6	6,8	6,2	6,4	7,9	6,4	6,5	6,7
62	Örülmemiş Giyim Eşyası	1.072	932	1.005	992	800	844	903	878	895	937	798
62	İhracat İçindeki Payı (%)	11,3	9,6	8,3	7,6	8,1	7,2	6,4	6,7	6,5	6,2	5,9

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 19'a göre kriz öncesi dönemde ilk sırada örme giyim eşyası faslı vardır. İkinci sırada ise, motorlu kara taşıtları aksam ve parçaları yer almıştır. 2009'da ilk beş fasıl ihracat değerlerinde düşüş olmuştur. Bu fasıllar içinde motorlu kara taşıtları aksam ve parçaları en sert düşen fasıldır.

Krizi izleyen yıllarda beş fasılda da toparlanma olmuş ve ihracat hacminde kriz öncesinin üstüne çıkmıştır. Fakat artış ivmesi zaman zaman yerini azalışa bırakmıştır. Makineler faslı diğer dört fasla nazaran yüksek oranda artarak ilk sıraya ulaşmıştır. Motorlu kara taşıtları faslının payı da önemli ölçüde artmıştır. Örme giyim eşyası kriz öncesinde ilk sıradayken kriz sonrasında yerini kaybetmiştir.

Tablo 20. İngiltere'ye Yapılan İhracatta İlk Beş Fasıl ve Payları (2005-2015) (Milyon \$)

Fasıl No.	Fasıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
87	Motorlu kara taşıtları aks. ve parç.	930	1.038	1.442	1.655	858	1.209	1.151	1.133	1.864	2.220	2.455
87	İhracat içindeki Payı (%)	15,7	15,2	16,7	20,2	14,4	16,7	14,1	13	21,2	22,4	23,2
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	1.227	1.269	1.440	1.106	1.130	1.343	1.322	1.448	1.441	1.641	1.457
61	İhracat içindeki Payı (%)	20,7	18,6	16,6	13,5	19	18,5	16,2	16,6	16,4	16,5	13,8
71	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar	34	59	282	90	61	169	299	650	55	135	1.260
71	İhracat içindeki Payı (%)	0,6	0,9	3,2	1,1	1	2,3	3,6	7,4	0,6	1,3	11,9
85	Elektrikli makine ve cihazlar	804	1.100	1.255	1.108	817	977	1.118	1.170	1.027	1.170	1.084
85	İhracat içindeki Payı (%)	13,5	16,4	14,5	13,5	13,7	13,5	13,7	13,4	11,6	11,8	10,2
84	Makineler	417	498	659	665	547	672	869	871	910	892	779
84	İhracat içindeki Payı (%)	7	7,3	7,6	8,1	9,2	9,2	10,6	10	10,3	9	7,3

Kaynak: TUIK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 20'ye göre İngiltere'ye yapılan ihracatın içerisindeki fasıllar yer almıştır. Kriz öncesi dönemde örme giyim eşyası ve motorlu kara taşıtları aksam ve parçaları ilk sıraları almışlardır. En düşük pay ise kıymetli veya yarı kıymetli taşlardır. Krizin etkisinin ciddi boyutta hissedildiği 2009 senesinde, örme giyim eşyası faslında azalış olmazken diğer dört fasılda düşüş olmuştur.

Kriz sonrası dönemde fasıllarda toparlanma olmuş ve fasılların ihracat hacimleri kriz öncesi dönemin üstüne ulaşmıştır. Bu dönemde, motorlu kara taşıtları aksam ve parçaları faslı belirgin şekilde Türkiye'nin İngiltere'ye ihracatında ön plana çıkmıştır. Türkiye-İngiltere dış ticaretinde ATR dolaşım belgesi ile vergisiz olarak ihracat yapılması önemlidir. Dolayısıyla İngiltere ile yapılan ihracat krizin etkisinden hızlı şekilde çıkmıştır.

Tablo 21. Irak'a Yapılan İhracatta İlk Beş Fasıl ve Payları (2005-2015) (Milyon \$)

Fasıl No.	Fasıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar	64	175	95	365	180	145	660	832	661	605	503
15	İhracat içindeki Payı (%)	2,3	6,8	3,3	9,3	3,5	2,4	7,9	7,7	5,5	5,6	5,9
39	Plastikler ve mamulleri	71	86	94	152	197	286	431	579	671	588	492
39	İhracat içindeki Payı (%)	2,6	3,3	3,3	3,9	3,8	4,7	5,2	5,3	5,6	5,4	5,8
11	Değirmencilik ürünleri	241	117	159	235	293	325	492	491	528	550	485
11	İhracat içindeki Payı (%)	8,7	4,5	5,6	6	5,7	5,4	5,9	4,5	4,4	5	5,7
94	Mobilyalar	99	115	140	172	172	249	361	506	576	563	482
94	İhracat içindeki Payı (%)	3,6	4,4	4,9	4,4	3,4	4,1	4,3	4,7	4,8	5,2	5,7
85	Elektrikli makine ve cihazlar	250	309	313	398	439	504	605	820	949	759	477
85	İhracat içindeki Payı (%)	9,1	11,9	11	10,1	8,6	8,3	7,2	7,6	8	7	5,6

Kaynak: TUIK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 21'de Irak'a yapılan ihracata bakıldığında, kriz öncesi dönemde elektrikli makine ve cihazlar faslı ilk sıradadır. Genel olarak ilk beş fasılda artış vardır. Krizin etkisi 2009'da hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar faslında sert düşüşe neden olurken, diğer dört fasılda artış eğilimi devam etmiştir. Beş fasılda da kriz sonrası dönemde yüksek artışlar olmuş fakat yerini 2014 senesi itibari ile azalışa bırakmıştır. Irak'ta başlayan iç karışıklık, siyasi ve askeri kötüleşme bu azalışta etkili olmuştur (Maden ve Aljburi, 2019:233). Kriz sonrası dönemde

hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ilk sırayı almıştır. Fasılların, genel ihracat içindeki payları birbirine yakındır. Irak'ın Türkiye'nin ilk beş faslı içine alan ihraç mallarının tüketimindeki payı önemli düzeydedir. Bu önemli payın sürdürülmesinde Irak tüketicisinin Türkiye ürünlerini kaliteli bulması önemli bir faktördür (Üstün, 2012:5).

Tablo 22. İtalya'ya Yapılan İhracatta İlk Beş Fasıl ve Payları (2005-2015) (Milyon \$)

Fasıl No.	Fasıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
87	Motorlu kara taşıtları aks. ve parçaları	1.296	1.790	2.241	2.135	1.609	1.873	1.908	1.486	1.524	1.566	1.654
87	İhracat içindeki Payı (%)	23,1	26,5	29,9	27,3	27,3	28,8	24,3	23,3	22,7	22	24
8	Meyveler ve yenilen sert kab. meyveler	578	460	429	377	374	345	414	405	431	662	647
8	İhracat içindeki Payı (%)	10,3	6,8	5,7	4,8	6,3	5,3	5,3	6,3	6,4	9,3	9,4
84	Makineler	337	381	494	520	395	406	503	450	439	519	528
84	İhracat içindeki Payı (%)	6	5,6	6,6	6,6	6,7	6,2	6,4	7,1	6,5	7,3	7,7
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	342	384	454	486	385	377	434	379	373	371	323
61	İhracat içindeki Payı (%)	6,1	5,7	6,1	6,2	6,5	5,8	5,5	5,9	5,5	5,2	4,7
85	Elektrikli makine ve cihazlar	388	351	330	342	367	329	376	291	236	240	314
85	İhracat içindeki Payı (%)	6,9	5,2	4,4	4,4	6,2	5	4,8	4,5	3,5	3,4	4,5

Kaynak: TUIK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 22’de İtalya’ya yapılan ihracattaki ilk beş fasıl verilmiştir. Kriz öncesi dönemde motorlu kara taşıtları aksam ve parçaları faslı diğer fasılların çok önündedir. Kriz öncesi dönemde meyveler faslında azalış olurken diğer 4 fasılda artış vardır. Krizin etkisinin yaşandığı 2009’da Tablo 22’deki beş fasılda azalış olmuştur. Kriz sonrası süreçte meyveler faslındaki artış istikrarlı bir eğilim oluşturmıştır. Motorlu kara taşıtları ve

makineler fasıllarının ihracat hacimlerinde artış ve azalışlar gözlemlenirken, diğer iki fasıl ise sürekli azalmıştır. İtalya, Türkiye’nin ihracatında önemli yere sahip olsa da, krizi izleyen yıllardaki ihracat değerleri düzensiz bir gidişata işaret etmiştir.

Tablo 23. ABD’ye Yapılan İhracatta İlk Beş Fasıl ve Payları (2005-2015) (Milyon \$)

Fasıl No.	Fasıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
72	Demir ve çelik	483	785	256	550	124	268	501	625	512	1.141	912
72	İhracat içindeki Payı (%)	9,8	15,5	6,1	12,8	3,8	7,1	10,9	11,1	9,1	18	14,2
87	Motorlu kara taşıtlar aksam ve parçaları	103	103	110	184	523	405	620	817	663	457	762
87	İhracat içindeki Payı (%)	2,1	2	2,6	4,3	16,1	10,8	13,5	14,6	11,7	7,2	11,9
84	Makineler	220	298	368	409	273	409	454	597	618	711	679
84	İhracat içindeki Payı (%)	4,5	5,9	8,8	9,5	8,4	10,9	9,9	10,6	11	11,2	10,6
68	Mineral ürünler	318	384	388	317	211	223	246	261	308	346	347
68	İhracat içindeki Payı (%)	6,5	7,6	9,3	7,4	6,5	5,9	5,3	4,6	5,4	5,4	5,4
73	Demir veya çelikten eşya	214	139	65	235	128	166	241	362	296	340	333
73	İhracat içindeki Payı (%)	4,4	2,7	1,5	5,5	3,9	4,4	5,3	6,4	5,2	5,3	5,2

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 23’de ABD’ye yapılan ihracatın içerisindeki ilk beş fasıl gösterilmiştir. Kriz öncesi dönemde, demir ve çelik faslında dalgalı trend yaşansa da ilk sıradaki yerini korumuştur. Kriz öncesi dönemde tablodaki fasılların hacimlerinde artış vardır. Makineler faslının payı ise istikrarlı şekilde artmıştır. Krizin beş fasıldaki ihracat hacimlerinin gidişatı üzerinde etkili olduğu söylenebilir. En çok azalış yaklaşık %77 ile demir ve çelik faslında gerçekleşmiştir.

Beş fasılda da krizden sonra toparlanmaların hemen başlaması ile ihracat hacimleri kriz öncesine göre yükselmiştir. Fakat 2013’de bu artış eğilimi sekteye

uğramıştır. 2013’ü izleyen yıllarda bu beş fasıldaki ihracat eğiliminde hem artış hem de azalışlar olmuştur. Kriz sonrası dönemde demir ve çelik faslı ilk sırada kalmaya devam ederken, motorlu kara taşıtları aksam ve parçaları, kriz öncesinde son sıradayken kriz sonrasında ikinci sıraya yükselmiştir.

3.8.Ülkeler ile Yapılan İthalatta Fasıllar

Türkiye’nin ithalatında önemli yere sahip olan ülkeler, ithalatındaki fasıllar açısından incelenmiştir. Bu ülkeler ile yapılan ithalatın ürün grupları üzerindeki krizin etkisini görmek önemlidir. 2015 yılı esas alınarak Türkiye ihracatındaki ilk beş ülke ve ilk beş fasıl belirlenmiştir.

Tablo 24. Çin’den Yapılan İthalatta İlk Beş Fasıl ve Payları (2005-2015) (Milyon \$)

Fasıl No.	Fasıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
85	Elektrikli Makine ve Cihazlar	1.528	1.999	3.228	3.943	3.347	4.327	5.032	5.582	6.696	6.483	6.952
85	İthalat içindeki Payı (%)	15,4	20,6	24,4	25,2	26,4	25,2	23,2	26,2	27,1	26	27,9
84	Makineler	1.590	2.234	2.938	3.247	3.305	3.616	4.505	5.053	6.017	5.248	5.235
84	İthalat içindeki Payı (%)	16,1	23,1	22,2	20,7	26	21	20,7	23,7	24,4	21	21
72	Demir ve Çelik	115	192	487	876	248	398	412	311	365	648	1.317
72	İthalat içindeki Payı (%)	1,2	2	3,7	5,6	2	2,3	1,9	1,4	1,5	2,6	5,3
39	Plastikler ve Mamulleri	193	377	393	466	344	554	771	777	1.019	993	889
39	İthalat içindeki Payı (%)	2	3,9	3	3	2,7	3,2	3,5	3,6	4,1	4	3,5
73	Demir veya Çelikten Eşya	106	190	315	389	309	464	596	593	687	694	803
73	İthalat içindeki Payı (%)	1,1	2	2,4	2,5	2,4	2,7	2,7	2,8	2,8	2,8	3,2

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Çin devleti Türkiye’nin ithalatında ilk sıradadır. Tablo 24’de Çin’den yapılan ithalatın ilk beş fasıl verilmiştir. Kriz öncesi dönemde ithalatın elektrikli makine ve cihazlar faslı ile makineler faslı ön plandadır. Kriz, tablodaki fasılların ithalatını olumsuz etkilemiştir. 2009 senesinde demir ve çelik faslı hesaplandığında ortalama olarak yaklaşık %71 azalmıştır. Diğer dört fasılda da azalış vardır. Krizden sonraki dönemde beş fasılda da toparlanma olmuş ve ithalat hacimleri kriz öncesi dönemin üzerinde gerçekleşmiştir. 2014-2015 senesinde Çin’de yaşanan krizin de bir sonucu olarak beş fasıldaki yükseliş eğilimi azalırken Çin’den yapılan ithalat önemini korumuştur (WDI, 2023). Bunda Çin’in teknoloji yoğun ürünlerde uygun maliyetli ve verimli üretim

yapması önemli bir rol oynamıştır (Baylan ve Eskimeren, 2020: 2114- 2115). Ayrıca, Türkiye’nin coğrafi olarak Çin’in yeni ipek yolu projesinde yer alması, iki ülke arasındaki ticareti geliştirici bir potansiyel arz etmektedir (TDİB, 2023).

Tablo 25. Almanya'dan Yapılan İthalatta İlk Beş Fasil ve Payları (2005-2015) (Milyon \$)

Fasil No.	Fasilllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
87	Motorlu kara taşıtları aksam ve parç.	2.639	2.919	3.411	3.588	2.539	4.107	5.620	4.826	5.621	5.222	5.706
87	İthalat içindeki Payı (%)	19,4	19,8	19,4	19,2	18	23,4	24,4	22,5	23,2	23,3	26,7
84	Makineler	3.462	3.649	4.517	4.386	2.901	3.631	5.078	4.917	5.527	5.428	4.540
84	İthalat içindeki Payı (%)	25,4	24,7	25,7	23,5	20,6	22,1	22,1	23	22,9	24,2	21,2
85	Elektrikli makine ve cihazlar	1.172	1.243	1.507	1.591	1.566	1.555	1.752	1.749	1.995	1.708	1.644
85	İthalat içindeki Payı (%)	8,6	8,4	8,6	8,5	11,1	8,9	7,6	8,2	8,2	7,6	7,7
39	Plastikler ve mamulleri	1.019	1.175	1.329	1.307	994	1.248	1.595	1.461	1.682	1.611	1.419
39	İthalat içindeki Payı (%)	7,5	7,9	7,6	7	7,1	6,9	6,8	7	7,2	6,6	6,6
90	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontr.	500	554	638	709	542	576	738	720	828	861	829
90	İthalat içindeki Payı (%)	3,7	3,7	3,6	3,8	3,8	3,3	3,2	3,4	3,4	3,8	3,9

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 25'e göre kriz öncesi dönemde Almanya'dan yapılan ithalattaki beş fasılda da artış vardır. Bu fasıllar arasında makineler faslı ilk sırada yer almıştır. Motorlu kara taşıtları aksam ve parçaları ise ikinci sıradadır. Bu iki faslın ithalat hacmi ve payı yüksektir. Kriz etkisini 2009'da beş fasılda da göstermiştir. Elektrikli makine ve cihazlar faslındaki azalış az iken, diğer dört fasılda oldukça yüksektir. Krizin etkisinden hızlı çıkılmasına karşın, bütün fasıllarda artış ve azalışların olduğu dalgalı bir seyir izlenmiştir. Kriz sonrası dönemde motorlu kara

taşıtları aksam ve parçaları faslı ilk sırayı almıştır. Fasılların paylarında genel anlamda önemli başka bir değişiklik olmamıştır. Türkiye'nin Almanya'dan ithalatı teknoloji yoğunudur. Almanya bu ürünlerin üretiminde öncü ülkeler arasındadır. Almanya'dan yapılan ithalatta gümrük vergilerinin olmaması da ithalatı kolaylaştırmaktadır. Almanya'nın tarihsel olarak çeşitli sebeplerle Türkiye'nin en önde gelen dış ticaret partnerlerinden birisi olması, krizin olumsuz etkisini sınırlandırmıştır.

Tablo 26. Rusya'dan Yapılan İthalatta İlk Beş Fasil ve Payları(2005-2015) (Milyon \$)

Fasil No.	Fasilllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
27	Mineral yakıtlar ve mineral yağlar	8.802	12.627	17.083	22.716	14.679	15.952	16.832	19.012	17.118	16.493	12.940
27	İthalat içindeki Payı (%)	68,2	70,9	72,7	72,3	75,4	73,8	70,2	71,4	68,3	65,2	63,4
72	Demir ve çelik	2.235	2.914	3.301	4.912	1.873	2.130	3.066	2.648	2.924	2.689	2.743
72	İthalat içindeki Payı (%)	17,3	16,3	14	15,6	9,6	9,9	12,8	10	11,7	10,6	13,4
10	Hububat	8	13	264	592	554	387	545	887	1.005	1.451	883
10	İthalat içindeki Payı (%)	0,1	0,1	1,1	1,9	2,8	1,8	2,3	3,3	4	5,7	4,3
76	Alüminyum ve alüminyum eşya	549	743	1.071	1.093	432	869	1.171	973	841	1.108	868
76	İthalat içindeki Payı (%)	4,2	4,2	4,5	3,5	2,2	4	4,9	3,6	3,4	4,4	4,2
15	Hayvansal ve bitk. katı ve sıvı yağ	36	53	26	117	185	91	102	645	548	875	797
15	İthalat içindeki Payı (%)	0,3	0,3	0,1	0,4	0,9	0,4	0,4	2,4	2,2	3,4	3,9

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 26'da Rusya'dan yapılan ithalatta ilk beş fasıl yer almıştır. Kriz öncesi dönemde ithalat açısından önemli gelişme vardır. Fasılların hacimleri artmıştır. Bunlar arasında mineral yakıtlar ve mineral yağlar faslı ile ilgili ithalat, en büyük parçasını oluşturmuştur. Türkiye enerjide dışa bağımlılığı ve coğrafi yakınlığı dolayısıyla Rusya'dan yapılan enerji ithalatı yüksek bir payla öne çıkmaktadır (TDİB, 2023). 2008 krizi Rusya'dan yapılan

ithalatta ilk beş faslı da etkilemiştir. 2009'da bu beş faslın hacimlerinde önemli derece düşüşler olmuştur. Kriz sonrasında artış olsa da, kriz öncesi dönemdeki ithalat hacimlerine ulaşamamıştır. Kriz sonrası süreçte ithalat dalgalı bir hal almıştır. 2015 yılında yaşanan olumsuz siyasi gelişmeler, Türkiye-Rusya arasındaki ilişkileri zedelemiş ve dış ticareti azaltan yönde etkilemiştir (Zişan, 2021: 1290-1292).

Tablo 27. ABD'den Yapılan İthalatta İlk Beş Fasil ve Payları (2005-2015) (Milyon \$)

Fasil No.	Fasilllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
88	Hava taşıtları aksam ve parçalar	170	570	340	717	480	2.148	2.464	1.756	835	1.397	1.699
88	İthalat içindeki Payı (%)	3,2	9,1	4,1	6	5,6	17,4	15,4	12,4	6,6	11	15,2
84	Makineler	768	764	915	1.045	963	1.415	1.217	1.051	1.174	1.258	1.237
84	İthalat içindeki Payı (%)	14,3	12,2	11,2	8,7	11,2	11,5	7,6	7,4	9,3	9,9	11,1
72	Demir ve çelik	348	744	1.304	2.759	1.100	1.673	2.757	2.723	2.065	1.555	1.046
72	İthalat içindeki Payı (%)	6,5	11,9	16	23	12,8	13,6	17,2	19,2	16,4	12,2	9,4
90	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol chz.	492	502	547	619	582	623	673	685	754	833	729
90	İthalat içindeki Payı (%)	9,1	8	6,7	5,2	6,8	5,1	4,2	4,8	6	6,5	6,5
27	Mineral yakıtlar ve mineral yağlar	297	276	338	1.432	739	823	1.500	1.549	1.149	1.074	689
27	İthalat içindeki Payı (%)	5,5	4,4	4,1	12	8,6	6,7	9,4	11	9,1	8,4	6,2

Kaynak: TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 27'de ABD'den yapılan ithalattaki fasıllara bakıldığında, kriz öncesi dönem için artış yönlü istikrar olduğu söylenebilir. Demir ve çelik faslı ile makineler faslının payları %10'un üzerindedir. Krizin olumsuz etkisi, 2009'da beş fasılda yaşanan azalışından anlaşılmaktadır. Devam eden senelerde dalgalı bir seyir vardır. Bir sene yükselen fasıl diğer sene geride kalmıştır. Kriz sonrası

süreçte özellikle havacılık sektöründeki fasıl öne çıkmış, kriz öncesi döneme göre payını üç kat artırmıştır. Bu artışta Türkiye'de havacılık sanayisinin gelişmesine paralel olarak bu fasıl bakımından artan ithalat hacminin payı büyüktür (ABİGEM, 2019: 13).

Tablo 28. İtalya'dan Yapılan İthalatta İlk Beş Fasil ve Payları (2005-2015) (Milyon \$)

Fasil No.	Fasıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
84	Makineler	2.315	2.655	2.980	2.730	1.858	2.498	3.652	3.373	3.248	3.215	2.828
84	İthalat içindeki Payı (%)	30,6	30,7	30,6	25,6	24,5	24,6	27,1	25,1	25,2	26,7	26,6
27	Mineral yakıtlar ve yağlar	285	339	214	702	385	958	2.014	2.756	1.839	1.442	1.044
27	İthalat içindeki Payı (%)	3,8	3,9	2,2	6,6	5,1	9,4	15	20,5	14,3	12	9,8
87	Motorlu kara taşıtları aksam ve parçaları	588	731	761	770	551	843	1.120	909	975	969	1.020
87	İthalat içindeki Payı (%)	7,8	8,4	7,8	7,2	7,3	8,3	8,3	6,8	7,6	8	9,6
39	Plastikler ve mamulleri	400	440	568	637	466	601	724	709	754	795	674
39	İthalat içindeki Payı (%)	5,3	5,1	5,8	6	6,1	5,9	5,4	5,3	5,8	6,6	6,3
85	Elektrikli makine ve cihazlar	506	576	641	719	563	721	844	686	712	665	635
85	İthalat içindeki Payı (%)	6,7	6,7	6,6	6,7	7,4	7,1	6,3	5,1	5,5	5,5	6

Kaynak: TUIK, <https://www.tuik.gov.tr>, (27.02.2024)

Tablo 28'e göre İtalya'dan yapılan ithalatta ilk beş fasıl kriz öncesi dönemde sürekli artmıştır. Makineler faslının payı %30'u aşmıştır. Makineler faslı İtalya'dan yapılan ithalatta önemli bir yeredir. Diğer dört faslın payları %10'un altındadır. 2009'da beş fasılda da krizin etkisi sert olmuştur. Kriz sonrası süreçte 2013-2014'e kadar yukarı yönlü bir ivme varken, bu dönemden sonra yerini azalışa bırakmıştır. Makineler faslı kriz sonrasında da ilk sıradadır. İtalya'nın, Almanya'dan sonra makine endüstrisinde ikinci sırada olması bu duruma örnek verilebilir (Moment-expo, 2023). Mineralli yakıtlar faslı kriz sonrası dönemde istikrarsız bir şekilde ilerlese de hem Türkiye'nin bu alandaki ihtiyacı hem de İtalya'nın önemli ihracatçılardan olması bu faslın ikinci sırada olmasını sağlamıştır. Türkiye'nin İtalya'dan ithalatındaki fasıllar içerisinde teknoloji ürünleri ve enerji kaynakları önem kazanmıştır.

SONUÇ

Reel krizler ve finansal krizler olmak üzere ikiye ayırabileceğimiz ekonomik krizler, ülkeler üzerinde çok yönlü yıkıcı sonuçlar üretmektedir. Reel krizler, hizmet ve emek piyasalarında şiddetli daralmalar şeklinde meydana gelirken, finansal krizler finans piyasasındaki şiddetli dalgalanmaların sonucunda oluşmaktadır. Kriz, oluştuktan sonra etkisi diğer ülkelere de yayılırsa küresel bir boyut kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABİGEM. (Mart 2019). Savunma Sanayisine Yönelik Analiz ve Lobcilik Faaliyetleri Projesi. *T.C. Mevlana Kalkınma Ajansı Teknik Destek Programı*.
- Aiginger, K. (2009). A comparison of the Current Crisis with the Great Depression as regards their depth and the policy responses. *The Causes and Consequences of the Financial Crisis*. 21. Paris: OECD.
- Baylan, M., ve Eskimeren, A. T. (3030). Çin'in Dış Ticaret Performansına Kısa Bir Bakış. *Business & Management Studies: An International Journal*, 2(8), 2093-2120.
- Berensmann, K., ve Brandi, C. (2011). *The financial crisis and international trade: the consequences for developing countries* (No. 13/2011). Briefing Paper.
- Cengiz, V., ve İlhan, E. (2016). 2008 Dünya Gıda Krizi ve Türkiye'de Etkisi. *Ziraat Mühendisliği*, 12-16.

Dünya ekonomisinde küresel boyuta ulaşan üç önemli kriz yaşanmıştır. Bunlardan ilki olan 1929 Büyük Buhranı, ABD'de ortaya çıkmış ve dünya genelinde birçok ülkede büyük oranlı daralmaya ve işsizliğe sebep olmuştur. 1973 sonlarında Arap-İsrail savaşı sebebi ile ortaya çıkan petrol buhranı, enflasyon başta olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde ciddi tahribat yapmıştır. Son olarak 2008 Küresel Ekonomik Krizi ise, ABD'de finans piyasasındaki sorunlu krediler sonucu oluşmuş ve dünya geneline yayılarak ülke ekonomilerinde olumsuz sonuçlara neden olmuştur.

Bu çalışmada, 2008 Krizinin Türkiye dış ticareti üzerindeki etkileri incelenmiştir. Kriz etkisi en ileri düzeyde 2009 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin dış ticaretinin farklı açılardan analiz edildiği bu çalışmada 2009 yılı, bütün inceleme ölçütleri bakımından olumsuz sonuçların gözlemlendiği bir yıl olmuştur. 2009'u izleyen yıllarda dış ticareti analiz eden bütün değerlendirme ölçütlerinde güçlü bir toparlanma görüldü de, Türkiye'nin dış ticaretinin yöneldiği coğrafi bölge ve ülkeler, ekonomik faaliyet alanları, ihracat ve ithalatın en çok gerçekleştiği fasıllar itibarıyla kriz sonrasındaki dönemde yaşanan olumlu artış eğilimi, zaman zaman yerini inişli çıkışlı değişen bir görüntüye bırakmıştır.

- Demir, F., Karabıyık, A., Ermişoğlu, E., & Küçük, A. (2008, Ağustos). ABD ve Mortgage Krizi. (3).
- Dünya Bankası, (World Bank). Erişim; 03 02, 2024, <https://data.worldbank.org>
- Engin, C., ve Göllüce, E. (2016). 2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 27-40.
- Erdönmez, P. A. (2009). Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi. *Bankacılar Dergisi*(68), 85-101.
- Fernandez, R., & Schumacher, L. (1997). Does Argentina Provide a Case for Narrow Banking? in Preventing Banking Sector Distress and Crises in Latin America (Ed.). *World Bank Discussion Paper* (s. 21-31). Washington: The World Bank.
- Gorton, B. (2008). The Subprime Panic. *National Bureau of Economic Research 1050 Massachusetts Avenue Cambridge*. Cambridge.

- Güney, Ö., ve Akbay, O. S. (2008). Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikası ve Türk Sanayisine Etkileri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 147-162.
- Hemmelgarn, T., Nicodeme, G. (2010). "The 2008 Financial Crisis And Taxation Policy Cesifo Working" Paper No: 2932, Category 1: Public Finance, 1-41.
- Kafaoğlu, A. B. (2004). *Türkiye Ekonomisi Yakın Tarih-1*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kibritçioğlu, A. (2001). Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler. *Yeni Türkiye Dergisi*, 2(41), 174-183.
- Kibritçioğlu, A. (2011). Küresel Finansal Krizin Etkileri: Türkiye. *Münih Kişisel Repec Arşivi*.
- Krugman, P. (2009). *Bir Liberalin Vicdanı*. (N. Domaniç, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Maden, S. I., & Aljburi, O. A. (2019). Türkiye ve Irak Arasındaki Dış Ticaretin Çekim Modeli İle Analizi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 229-262.
- Mishkin, F. S. (1996). Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective.
- Moment-Expo. (2023, 07 28). 05 13, 2023 tarihinde Makine İhracatımızın Hızla Gelişen Pazarı: İtalya: <https://www.moment-expo.com/tr/dergiler/> adresinden alındı
- Özkan, A. (2000). Ekonomik Kriz ve Muhasebe Uygulamalarına Bazı Yansımalar. *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 165-180.
- Öztürk, S., ve Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-12.
- Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası İktisat* (14. b.). İstanbul: Güzem Yayınları.
- TDİB (Türkiye Dış İşleri Bakanlığı). 06.05.2023 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-ekonomikiliskileri.tr.mfa> adresinden alındı
- TDİB (Türkiye Dış İşleri Bakanlığı). 13.05.2023 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr> adresinden alındı.
- Turan, Z. (2015). 2002–2012 Yılları Arasında Türk İktisat Politikasındaki Gelişmeler. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 223-235.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). 02 27, 2024 tarihinde Dış Ticaret: <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden alındı.
- Üstün, N. (2012). *Türkiye-Kuzey Irak İlişkileri ve Ekonomik Yansımaları*. Konya: Konya Ticaret Odası (KTO) Etüd-Araştırma Servisi.
- WDI (World Development Indicators). 05 07, 2023 tarihinde <http://databank.worldbank.org/> adresinden alındı.
- Zişan, Y. K. (2021). Uçak Krizi Öncesi ve Sonrasında Türkiye- Rusya Ekonomik İlişkilerinin analizi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(2), 1284-1321.